

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

Надходив кінець навчального року в школах, і всюди були гарячкові приготування до іспитів.

Те саме діялося в польській гімназії, де у восьмій клясі найгарячіше проходили приготування до матуральних іспитів. Для всіх польських студентів це не було таке дуже турботливе, наполегливе й хвилююче, як це було для Василя Жаркевича. А це тому, що він вісім років напівлегально простудіював у польській гімназії. Хоч, фактично, вся дирекція і учителі знали, що Василь є українцем.

Так все йшло вісім років на пораду також українця, але генерал-майора польської армії. Із тим генералом у Василя були надзвичайно дружні відносини. Почалося від несподіваної зустрічі, коли в тій околиці проходили маневри польської армії. В хату батьків Василя зайшов польський офіцер. Він вирішив, що бере їх хату собі на свою квартиру на більше, ніж тиждень часу.

Він вживав для себе лише одну кімнату, зачинивши двері від кухні, де Василь і його батьки мусіли варити, їсти й спати. Проте, вже першого дня по своїх службових годинах він відчинив двері та, зайшовши до кухні, несподівано заговорив чистою українською мовою. Так від того дня велися розмови на різні теми кожного вечора до пізньої ночі.

Маючи нагоду розмовляти на різні теми, Василь зразу несміло розповів офіцерові про свої турботи, зокрема, що в нього є велике бажання іти у вищу школу, але у батьків немає найменших засобів, щоб вони могли післати його до дальшого міста в українську вищу школу.

— Добре,— сказав генерал,— коли ти здібний до науки і маєш дуже велике бажання вчитися, то я маю знайомства і всі можливості постаратися допомогти тобі, щоб ти скінчив середню освіту в польській гімназії. Тільки ти мусиш добре вчитися і поводитися так зразково, як би тебе в класі не було. До міста тобі близько, і мусиш щодня відвідувати гімназію. У тебе відпадають кошти життя чи утримування, тільки ти мусиш купувати шкільні книжки та інше приладдя для науки. Перед початком шкільного року внеси заяву, ну й, розуміється, що мусиш пройти вступні іспити. Якщо їх пройдеш, то напевно будеш прийнятий. Я за тебе особисто поручуся.

✓ Пройшов той час, і генерал від'їхав, тільки записав собі ім'я та адресу Василя. По двох тижнях Василь дістав поштове повідомлення. На ньому коротенько було написано: «Василю, можеш вносити заяву, але зроби це негайно».

Василь дуже зрадив і написав заяву доброю польською мовою, що її підучив його за чотири зими учитель, в якого він скінчив народню школу з дуже добрими оцінками.

Василь негайно вислав заяву, долучивши свої свідоцтва з народньої школи, і все це разом відіслав до дирекції гімназії в недалекій місцевості від його дому. І знов по двох тижнях дістав повідомлення, де було сказано, коли й куди з'явитися для вступного іспиту.

Василь, хоч дуже добре вчився, але по закінченні нормальної народньої школи він ще чотири роки взимку ходив приватно до того вчителя, який за дуже малою винагородою старанно підготував Василя до гімназійних іспитів.

Коли прийшов той довгожданний день, Василь швидко зібрався, поснідав і ще встиг вчасно прийти до школи на місце іспитів.

Здавалося, що він був спокійний, але, чекаючи, коли його покличуть, він відчував, що всередині у нього наче щось тремтіло від якоїсь незрозумілої напруги. Нарешті він почув своє ім'я і, здавалося, що зрівноважений з'явився перед іспитовою комісією.

Перший, хто зустрів його, був уже старший високий пан в окулярах. По-польському запитав його:

— Чи ти є Василь Жаркевич?

— Так, прошу,— відповів Василь також по-польському.

Тоді цей пан подав йому формуляри для писемного іспиту.

Василь, не гаючи часу, енергійно взявся виповняти запитники. Так що писемний іспит пройшов дуже добре. І члени комісії, переглядаючи Василеві писемні іспити, раз-у-раз поглядали один на одного, і всі як один під тим писемним іспитом поставили оцінку «Бардзо добже».

Потім прийшли усні іспити. Василь дуже хвилювався, але назверх тримав себе, як міг, спокійно, і здавалося йому, що давав задовільні відповіді на поставлені питання. Останнє питання було дуже викликаюче й контroversійне. Питали, чи він дійсно є вірним і щирим польським громадянином. І коли б зайшла потреба, чи він вірно й щиро боровся б за «вольность та неподлеглосьць польськей Жечи Посполітей». Василь просто і коротко відповів:

— Так, як довго буду живий і як довго моє здоров'я дасть мені змогу боротися в рядах Польської Армії.

На тому питанні іспити закінчилися. І знову на формулярі було записано: «Бардзо добже»!

Потім поодинокі вчителі давали йому інформації про книжки, які він повинен закупити до першої класи гімназії. Василь все позанотовував собі та зразу, маючи при собі кілька злотих, пішов і купив вказані потрібні

книжки. Тоді повернувся додому і сповістив батькам, що він є прийнятий до першої кляси польської гімназії. Батьки не дуже були задоволені, що їх син буде вчитися в польській гімназії, але іншого виходу не було, бо родинні обставини не дозволяли на щось інше. І навіть його навчання в польській гімназії ставало невимовним тягарем для всієї родини.

І так почалася наука в польській гімназії. Від першого дня початку науки аж дотепер Василь рік за роком проходив іспити з дуже добрими оцінками з усіх ділянок науки. Сьогодні був останній матуральний іспит, тому Василь дуже хвилювався — і вже може з тисячу раз повторював всі теми, з яких він знав з певністю, що буде іспитований. Отож почалися ті іспити, на які врешті покликали й Василя. І знову, як при вступних іспитах, дістав формуляри на писемний іспит, який виконав дуже скоро і легко, і сам знав, що без найменших помилок. Хоч завдання із математики були чомусь нові й надзвичайно складні.

Аж тепер Василь нагадав собі та зрозумів, чому саме учитель, який давав йому цей підготовчий курс через чотири зими, навчав його тоді таким складним математичним формулам. І, як на щастя, Василь добре затямив собі ці формули. Тому тепер без жодної затримки чи сумніву він виробив ці всі завдання дуже докладно і був певний себе, що все зробив, як треба.

Учитель з математики дуже часто поглядав на Василя та хитро посміхався. Але коли Василь перший подав вироблене завдання, учитель здивовано дивився то на Василя, то на завдання.

А тоді, перевіривши все докладно, сказав до Василя:

— Добже, добже. Бардзо добже!— і при тім запитав:

— Де ти вчився таких складних формул з математики?

Василь зразу ніби затримався із відповіддю, але потім так просто й відповів:

— Вісім років тут, в цій гімназії.

Професор невдоволено подивився на нього, але не міг заперечити нічого тому, що він увесь час не вчив у цій гімназії.

— Ну то добре,— пробурмотів він,— тепер іди і чекай, коли покличуть на усний іспит.

Василь подякував і відійшов до кляси, яка була призначена на усні іспити та на те, щоб у ній чекати своєї черги, коли покличуть. За хвилину почало приходити щораз то більше учнів, які вже встигли закінчити писемні іспити. Дуже багато із них журилися за виконані іспитові завдання, бо не були певні, що добре їх зробили.

Василь сидів спокійно і не починав розмови з іншими відносно іспитів. Він всю свою увагу, думку й пам'ять зосередив на предметах, що їх вивчав тут вісім років. Довелося чекати більше як годину, поки закінчилися писемні іспити. Почали викликати на усні іспити. Чомусь брали по трьох. Трохи хвилювався Василь, почувши своє ім'я, але це було так тільки якусь хвилину, бо, входячи до інспекційної залі, цілком заспокоївся і з усмішкою на устах сів на призначене йому місце. До мовного іспиту засіло аж шість членів комісії. І кожний із них давав по три, а то й чотири питання.

З історії, літератури й географії Василь дістав по чотири питання, а вже з інших предметів — тільки по три.

При усному іспиті професори давали несподівано перехресні питання. Василь з усмішкою на устах ні разу не зупинився на хвилину, щоб хоч призадуматися над запитаним предметом. Він ні разу не змилився і точно й уважно давав відповіді, дивлячись професорові в очі,

говорив, наче читав із книжки на поставлені йому питання. Знав, що дав добрі та точні відповіді: тому був задоволений і в думках радів своїм успіхом. Бо на всі його відповіді професори казали: «Бардзо добже».

Нарешті сказали йому, що вже іспити скінчені, і Василь підвівся, щоб відходити, але несподівано, поза іспитовими питаннями, професор історії запитав, якої він національності. У Василя пройшло тремтіння по цілому тілі, але він без надуми відповів і то досить голосно:

— Я — українець.

— Добре,— сказав професор,— вже можеш відійти, а свідоцтво дістанеш пізніше — коли відбудеться градуація, про що тебе повідомлять.

Закінчення всієї процедури іспитів та останнього питання учителя історії, а також його вислів про те, що свідоцтво він дістане під час градуаційної церемонії, свідчили, що вся справа матуральних іспитів закінчена і він вже може відійти.

Василь чемно попрощався із усіма та кожному зокрема професорові подякував за його працю над ним на протязі восьми років. Наостанку попрощався з усіма учнями і пішов додому.

Коли Василь прийшов додому, то батьки зразу стали питати його, як пройшов отой останній матуральний іспит. Василь розповів докладно, як саме відбувалися екзамени.

— На мою думку, все пройшло добре, тільки два питання мене турбують, а саме: писемне завдання із математики, якого ніхто інший не дістав, тільки я, і друге — це останнє питання професора історії — хто я і якої національності.

— Що ж ти йому відповів?— запитав батько.

— Що ж інакше я йому міг відповісти — просто сказав одним словом: я — українець.